

A320

Ficedula parva

(Bechst., 1794)

Muchołówka mała

Rząd: wróblowe, podrząd: śpiewające, rodzina: muchołówki

Status występowania w Polsce

Nieliczny lub bardzo Nieliczny, na wschodzie lokalnie średnio liczny gatunek lęgowy.

Opis gatunku

Muchołówka mała jest wyraźnie mniejsza od wróbla. Długość jej ciała wynosi 12 cm, rozpiętość skrzydeł 21 cm, masa ciała 10 g. Dorosły samiec ma szary wierzch głowy i policzki, brązowawy grzbiet i wierzch skrzydeł oraz charakterystyczną rdzawą plamę na podgardlu i szyi. Szatę taką samiec uzyskuje zazwyczaj dopiero w 3. roku życia. Samica i młody samiec są z wierzchu (głowa, kark, grzbiet i wierzch skrzydeł) brązowawe. U obu płci kuper ma ten sam kolor co grzbiet, spód ciała jest brudnobiały. Zewnętrzne sterówki są w ok. 2/3 długości białe, a dalej aż do końca czarne. Środkowe sterówki są jednolicie czarniawe. Taki układ barw daje efekt dwu białych plam na bokach ogona i podkreśla jego ciemne zakończenie. Głos wabiący: krótkie „srr” lub „ile”. Śpiew: dzwoneczkowate o opadającym tonie „tink tink tink daj daj daj da”.

Możliwość pomyłki z innymi gatunkami

Istnieje możliwość pomyłki dorosłego samca z rudzikiem *Erithacus rubecula* (A269, nieopisany w tej książce), ale u tego ostatniego rdzawa plama obejmuje nie tylko szyję i pierś, ale także policzki i czoło. Samica i młodociany samiec są podobne do samicy muchołówki żałobnej *Ficedula hypoleuca* (A322), od której różnią się między innymi brakiem białych plam na wierzchu skrzydła. Dobrą cechą odróżniającą muchołówkę małą, we wszystkich szatach, od rudzika i samicy muchołówki żałobnej, jest ciemny koniec ogona oraz białe plamy u jego nasady.

Biologia**Tryb życia**

Gatunek dzienny, którego największa aktywność przypada na godziny poranne. Najłatwiej zlokalizować śpiewające samce (maj, czerwiec), przesiadujące na eksponowanych gałęziach. W miejscu gniazdowania widywany pojedynczo, w parach lub grupkach rodzinnych.

Lęgi

Monogamiczny. Dojrzałość płciową osiąga w drugim kalendarzowym roku życia. Okres lęgowy trwa od czerwca

do lipca. W okresie lęgowym muchołówka mała jest ptakiem terytorialnym – samiec śpiewa na dość dużej przestrzeni (do 300 m od gniazda). Gnieździ się najczęściej w półdziupli, ale czasem zakłada gniazdo w szczelinie pękniętego drzewa lub za odstającą korą pnia. Gniazdo o średnicy do 10 cm buduje z suchych liści, wyściela je zielonym mchem, źdźbłami suchych traw, włosiem i liśćmi. Wyprowadza jeden lęg w roku. Samica składa 5–6 białych lub kremowobiałych jaj, gęsto rdzawo nakrapianych. Wysiadywanie trwa 13–14 dni. Pisklęta przebywają w gnieździe około dwóch tygodni. Karmione są przez oboje rodziców.

W buczynach Wyżyny Krakowsko-Częstochowskiej stwierdzono zagęszczenie 0,5–0,9 p./10 ha, na Ziemi Przemyskiej 0,7–1,3 p./10 ha, na Podlasiu 0,7–1,2 p./10 ha, na Roztoczu 1,5–2,5 p./10 ha, w Puszczy Bukowej 1,0–1,8 p./10 ha.

Wędrowki

Wędrowny – w kraju przebywa od maja do września, wyjątkowo do początku października. Wiosną samce przylatują o kilka dni wcześniej niż samice.

Zimowanie

Obszar zimowisk obejmuje tereny południowo-wschodniej Azji.

Pokarm

Muchołówka mała jest owadożerna. Żywi się niewielkimi owadami (głównie dwuskrzydłe i małe gatunki motyli) i pajęczakami. Najczęściej wypatruje zdobyczy z eksponowanego miejsca (np. z suchej, bezlistnej gałęzi) i chwytą w locie. Niekiedy zbiera owady ze spodniej strony liści, zawisając w powietrzu. Późnym latem zjada dojrzałe jagody bzu czarnego i koralowego. Duży udział w pokarmie piskląt mają larwy i poczwarki owadów.

Występowanie**Siedlisko**

W Polsce siedliskiem muchołówki małej są starsze drzewostany liściaste i mieszane na obszarach nizinnych, wyżynnych i górskich. Najchętniej zasiedla drzewostany z dużym udziałem buka bądź grabu. Niezbędne warunki do jej występowania to dojrzałe (z reguły ponad 80–100-letnie), najczęściej cieniste drzewostany liściaste i mieszane, obfitujące w próchniejące drzewa oraz bogata entomofauna, zapewniająca odpowiednią ilość pokarmu. Lokalnie występuje w drzewostanach na peryferiach osiedli ludzkich (Szczecin, Trójmiasto, Warszawa, Białystok), a nawet w parkach (Kórnik, Poznań). Sporadycznie notowano śpiewające samce w dojrzałych świerczynach z nielicznymi starymi bukami oraz w większych zadrzewieniach śródpolnych.

Siedliska z załącznika I Dyrektywy Siedliskowej, które mogą być istotne dla gatunku

- 9110 Kwaśne buczyny (*Luzulo-Fagenion*)
- 9130 Żyzne buczyny (*Dentario glandulose-Fagenion*, *Galio odorati-Fagenion*)
- 9140 Górskie jaworzyny ziołoroślone (*Aceri-Fagetum*)
- 9150 Ciepłolubne buczyny storczykowe (*Cephalanthero-Fagenion*)
- 9160 Grąd subatlantycki (*Stellario-Carpinetum*)
- 9170 Grąd środkowoeuropejski i subkontynentalny (*Galio-Carpinetum*, *Tilio-Carpinetum*)
- 91E0 Łęgi wierzbowe, topolowe, olszowe i jesionowe (*Salicetum albo-fragilis*, *Populetum albae*, *Alnenion glutinoso-incanae*), olsy źródłiskowe
- 91F0 Łęgowe lasy dębowo-wiązowo-jesionowe (*Ficario-Ulmetum*)

Rozmieszczenie geograficzne

Muchołówka mała jest gatunkiem wschodnim, głównie azjatyckim i wschodnioeuropejskim. Wyróżniono dwa podgatunki, z których w Europie gniazduje podgatunek nominatywny *F. p. parva*. Jego zasięg obejmuje większość wschodniej i środkowej oraz południowo-wschodniej części kontynentu – na północ sięga do Finlandii i rejonu Ar-

changielska, na południe do Albanii i północnej Grecji. Zachodnia granica areatu przebiega przez Szwecję, Danię, Holandię, Niemcy, Austrię i Słowenię. Na wschodzie granicę stanowi Ural. Poza Europą muchołówka mała występuje w zalesionej strefie zachodniej Azji oraz na wschód od Uralu, lecz jest to już inny podgatunek. Podgatunek nominatywny zimuje głównie w Pakistanie, zachodnich i centralnych Indiach, notowany jest też w zachodnim Bangladeszu, aż do Bhutanu. Nieregularnie zimuje na Półwyspie Synaj, w Iranie, Afganistanie i na południowo-wschodnim krańcu Półwyspu Arabskiego (nad Zatoką Perską). Od wschodnich Indii po Indochiny i południowo-wschodnią część Chin zimuje inny podgatunek muchołówki małej.

Rozmieszczenie w Polsce

Występuje we wszystkich regionach Polski, najliczniej i dość równomiernie na Pomorzu, Mazurach, Podlasiu i w woj. podkarpackim. Liczne stanowiska występują też lokalnie na północy Wielkopolski, na Mazowszu (rejon Warszawy, Wyszkowa i Siemiatycz), na Wyżynie Łódzkiej, w Górach Świętokrzyskich i lokalnie na Lubelszczyźnie (Lasy Parczewskie, Lasy Sobiborskie i Lasy Strzeleckie). Prawdopodobnie jest rozpowszechniona na Roztoczu i w łuku Karpat, zwłaszcza w Beskidzie Śląskim, Małym, Żywieckim, Makowskim i Wyspowym. Na zachodzie Polski (Ziemia Lubuska, Śląsk, większa część Wielkopolski i północno-zachodnia Małopolska) jest ptakiem rzadko spotykanym, gniazdującym z reguły w pojedynczych parach, tylko w dogodnych siedliskach (głównie stare buczyny i grądy z dużym udziałem grabu). W górach sięga regla górnego (do 1100 m n.p.m.).

Status ochronny

Ochrona gatunkowa w Polsce: gatunek objęty ochroną ścisłą (Dz U z 2004 r. Nr 220, poz. 2237)
 Status zagrożenia w Europie: (S) gatunek niezagrożony, którego status ochronny jest prawdopodobnie odpowiedni
 BirdLife International: SPEC -
 Dyrektywa Ptasia: Art. 4.1, załącznik I
 Konwencja Bońska: załącznik II
 Konwencja Berneńska: załącznik II

Występowanie gatunku na obszarach chronionych

Nie wiadomo jak duża część krajowej populacji łęgowej gniazduje na obszarach chronionych. Szczególnie liczne są stanowiska w Białowieskim PN, Drawskim PN, Bieszczadzkim PN i Magurskim PN.

Rozwój i stan populacji

Szacuje się, że Europę zasiedla 1 200 000–10 000 000 p. muchołówki małej. Prawdopodobnie najliczniejsza populacja zasiedla Rosję 1 000 000–10 000 000 p. Bardzo

liczne populacje zamieszkują obszar Białorusi (60 000–100 000 p.), Łotwy (50 000–80 000 p.) i Słowacji (50 000–100 000 p.). Licznie występuje też w Rumunii (20 000–40 000 p.) i na Litwie (15 000–25 000 p.).

W XIX w. na ziemiach polskich rozmieszczenie i liczebność muchołówki małej były podobne do stanu zarejestrowanego w drugiej połowie XX w. Na Pojezierzu Łławskim przed i po II Wojnie Światowej należała do gatunków licznych. Na wschodzie kraju jej liczebność prawdopodobnie zmalała na przestrzeni XIX i XX w., w związku z wycinaniem starodrzewów. Obecnie jej liczebność lokalnie wzrasta (np. w rejonie Warszawy), prawdopodobnie w związku z ochroną starych drzewostanów.

Muchołówka mała najliczniej występuje na Pomorzu, Mazurach, Podlasiu i w Karpatach. W skali regionalnej jej liczebność oszacowano dla Małopolski na 2500–3000 p., w Puszczy Białowieskiej 1300–1400 p., w Magurskim PN 140–200 p., Gorce (100–200 p.), na Wzórach Bukowych 100–120 p., w dolinie Biebrzy ponad 100 p., na Pojezierzu Iłskim i w Drawskim PN 50–80 p., Pogórze Przemyskie (30–40 p.), Lasy Strzeleckie (powyżej 30 p.), Babia Góra (20–30 p.), a w Tatrach (ze względu na wyniszczenie buczyn) stwierdzono zaledwie 10–20 p. Brak natomiast oceny wielkości szeroko rozprzestrzenionej populacji mazurskiej. Na Mazowszu rzadka, liczniejsza jedynie w Puszczy Kampinoskiej (ok. 30 p.), na peryferiach Warszawy (10–15 p.) i w lasach nadbużańskich. W Wielkopolsce muchołówka mała jest ptakiem bardzo rzadkim (ok. 150–170 p.), poza jej częścią północną, gdzie w związku z obecnością dogodnych siedlisk jest liczniejsza, np. w Sierakowskim PK stwierdzono 19 terytoriów. Na Ziemi Lubuskiej w latach 80. stwierdzono jedynie 5 stanowisk z pojedynczymi parami. Na Śląsku występuje rzadko – w latach 1978–1987 zarejestrowano ją na 41 stanowiskach. Miejscami jest liczniejsza, np. w Borach Dolnośląskich 30–50 p., na Wzgórzach Twardogórskich 15–25 p. i w okolicach Brzegu co najmniej 10–12 p. W Sudetach licznie odnotowana w Karkonoszach – ok. 20 p. i w Górach Bystrzyckich – 8 p.

Brak jest wiarygodnej oceny liczebności całej krajowej populacji. Istniejący dla Polski szacunek 5000–10 000 p. jest bardzo orientacyjny.

Zagrożenia

Gatunkowi zagraża w Polsce:

- utrata siedlisk w wyniku nadmiernej eksploatacji starszych drzewostanów liściastych i ograniczania powierzchni starodrzewu;
- utrata siedlisk wynikająca z eliminacji z lasu martwego drewna i obumierających drzew.

Propozycje odnośnie do zarządzania

Należy:

- podjąć ochronę zachowawczą jak największej powierzchni starych drzewostanów liściastych oraz zmie-

rzać do utrzymania odpowiedniej ilości starych drzew w lasach gospodarczych;

- podjąć działania zmierzające do zatrzymania w drzewostanach liściastych odpowiedniej ilości martwego i obumierającego drewna. Drzewostany zasobne w martwe i obumierające drewno, chronione zachowawczo aż do stadium terminalnego, powinny stanowić co najmniej 5% powierzchni leśnej;
- przyjąć w gospodarce leśnej zasadę pozostawiania w trakcie trzebieży późnych wszelkich drzew dziuplastych, a także pozostawiania kęp drzew o miękkim drewnie (brzoza, osika).

Propozycje badań

Należy zbadać:

- liczebność krajowej populacji lęgowej;
- wybiórczość siedliskową;
- sukces lęgowy;
- przeżywalność;
- rozmieszczenie zimowisk i tras przelotu krajowej populacji lęgowej;
- wpływ gospodarki leśnej na stan populacji gatunku.

Monitoring

- ocena liczebności populacji lęgowej (na podstawie liczby śpiewających samców) na powierzchniach próbnych wyznaczonych na obszarach, gdzie gatunek ten regularnie gniazduje, z zastosowaniem standardu metody kartograficznej, w odstępach 3-letnich.

Bibliografia

- BADZIOCH M. 1992. Muchołówka mała. W: Walasz K., Mielczarek P. (red) 1992. Atlas ptaków lęgowych Małopolski 1985–1991. Wrocław, s. 380–381.
- BAZA DANYCH OSO – NATURA 2000. Zakład Ornitologii PAN.
- BAZA DANYCH POLSKIEGO ATLASU ORNITOLOGICZNEGO. Zakład Ornitologii PAN.
- BEDNORZ J. 2000. *Ficedula parva* (Bechst) 1794 – muchołówka mała. W: Bednorz J., Kupczyk M., Kuźniak S., Winięcki A. (red.) Ptaki Wielkopolski. Monografia faunistyczna. Poznań, s. 461–463.
- BIRDLIFE INTERNATIONAL/EUROPEAN BIRD CENSUS COUNCIL. 2000. European bird populations: estimates and trends. BirdLife Conservation Series No. 10. Cambridge, 160 s.
- CHMIELEWSKI S. 1992. Awifauna lęgowa rezerwatów leśnych „Tomczyce” i „Modrzewina”. *Not. Orn.*, 33, (1–2): 81–92.
- CRAMP S., PERRINS C. M., BROOKS D. J. (red.) 1993. Handbook of the birds of Europe, the Middle East and North Africa. The Birds of the Western Palearctic.. Vol. 7 Flycatchers Shrikes Oxford, New York, 577 s.
- CZECHOWSKI P., RUBACHA S., WAŚICKI A., BOCHEŃSKI M., JĘDRO G., KAJZER Z., SIDELNIK M. 2002. Awifauna lęgowa środkowego odcinka doliny Odry. *Not. Orn.*, 43, 3: 163–176.

- DYRCZ A. 1991. Muchołówka mała – *Ficedula parva* (Bechst., 1794). W: Dyrzcz A., Grabiński W., Stawarczyk T., Witkowski J. (red.) Ptaki Śląska. Monografia faunistyczna. Wrocław, s. 392–394.
- FLOUSEK J., GRAMSZ B. 1999. Atlas ptaków lęgowych Karkonoszy (1991–1994). Správa Krkonošského národního parku. Vrchlabí, 424 s.
- GROMADZKI M., DYRCZ A., GŁOWACIŃSKI Z., WIELOCH M. 1994. Ostaje ptaków w Polsce. Gdańsk, 403 s.
- JERMACEK A. 1995. Muchołówka mała – *Ficedula parva* (Bechst., 1794). W: Jermacek A., Czwałga T., Jermacek D., Krzyśków T., Rudawski W., Stańko R. (red.) Ptaki Ziemi Lubuskiej. Monografia faunistyczna. Świebodzin, s. 200.
- KANIA W. 1987. Uzupełnienie materiałów do awifauny lęgowej Pojezierza Iławskiego. *Not. Orn.*, 28, (1–4): 104–105.
- KIEŚ B., SCHNEIDER G., TOMEK T. 1997. Awifauna lęgowa charakterystycznych biotopów Zespołu Jurajskich Parków Krajobrazowych. *Not. Orn.*, 38, 1: 1–26.
- KOSIŃSKI Z. 1993. Ugrupowanie ptaków lęgowych dąbrowy krotoszyńskiej na tle grądów Polski. *Not. Orn.*, 34, (3–4): 333–345.
- LUNIAK M., KOZŁOWSKI P., NOWICKI W., PLIT J. 2001. Ptaki Warszawy 1962–2000. Warszawa, 179 s.
- MARTYKA R., SKÓRKA P., WÓJCIC J. D., MAJKA K. 2002. Ptaki Ziemi Tarnowskiej. *Not. Orn.*, 43, 1: 29–48.
- MIKUSEK R. 1996. Ptaki lęgowe Gór Bystrzyckich. *Ptaki Śląska*, 11: 81–114.
- STAJSZCZYK M. Awifauna Ziemi Brzeskiej. Msc.
- STASZEWSKI A., CZERASZKIEWICZ R. 2000. Awifauna lęgowa rezerwatu „Świdwie” i okolic w latach 1990–1998. *Not. Orn.*, 41, 2: 115–138.
- STÓJ M. 1992. Ptaki projektowanego Magurskiego Parku Narodowego w Beskidzie Niskim. *Chrońmy Przyr. Ojcz.*, 6: 12–21.
- TOMIAŁOJĆ L., 1990. Ptaki Polski; rozmieszczenie i liczebność. Warszawa, 462 s.
- TOMIAŁOJĆ L. 1997. O potrzebie spójnego systemu monitorowania liczebności ptaków lęgowych w Polsce. *Not. Orn.*, 38, 3: 239–254.
- TOMIAŁOJĆ L., STAWARCZYK T. 2003. Awifauna Polski. Rozmieszczenie, liczebność i zmiany. Wrocław, 870 s.
- WITKOWSKI J., ORŁOWSKA B., RANOSZEK E., STAWARCZYK T., 1995. Awifauna doliny Baryczy. *Not. Orn.*, 36, (1–2): 5–74.
- WESOŁOWSKI T., CZESZCZEWIK D., MITRUS C., ROWIŃSKI P. 2003. Ptaki Białowieskiego Parku Narodowego. *Not. Orn.*, 44, 1: 1–31.
- WYSOCKI D. 1997. Ugrupowania ptaków lęgowych buczyn pomorskich pod Szczecinem. *Not. Orn.*, 38, 4: 273–289.
- ZAWADZKA D., ZAWADZKI J. 1995. Wstępna charakterystyka awifauny Wigierskiego Parku Narodowego. *Not. Orn.*, 36, (3–4): 297–309.

Marek Stajszczyk